

350. rocznica bitwy pod Chocimiem (1673-2023)

Mariusz Balcerek

ORCID: 0000-0002-1007-8042

<https://www.researchgate.net/profile/Mariusz-Balcerek>

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu

Książnica Kopernikańska w Toruniu

Tło historyczne

Do bitwy pod Chocimiem doszło podczas konfliktu Rzeczypospolitej z Portą Ottomańską lat 1672-1676. Zaczęła się ona od upadku Kamieńca Podolskiego w 1672 r., znanego z powieści „Pan Wołodyjowski” Henryka Sienkiewicza. Ówczesna słabość państwa i upadek silnej twierdzy doprowadziły do podpisania upokarzającego Polaków i Litwinów traktatu w Buczacz. Pokonana Rzeczypospolita miała oddać Turcji duży obszar swojego terytorium i płacić coroczny haracz.

Zmobilizowana haniebnym traktatem polsko-litewska szlachta uchwala podatki, za które wystawiono silną armię, liczącą ponad 30 tys. żołnierzy. Na jej czele marszałek i zarazem hetman wielki koronny Jan Sobieski wyruszył odzyskać straty sprzed roku. Pod Chocimiem osaczył on mniej liczebny turecki korpus Hussein paszy, który schronił się za umocnieniami polowymi. Ostatecznie nie powstrzymały one przyszłego polskiego króla przed atakiem. Nad ranem 11 listopada 1673 r. wojska hetmana zdobyły warowny obóz szturmem.

Sukces wojska polsko-litewskiego był ogromny. Za cenę kilkuset zabitych, hetman Sobieski praktycznie zlikwidował turecką armię pod Chocimiem. W ręce zwycięzców wpadły, sztandary, działa i inne łupy. Niestety, Kamieńca Podolskiego nie udało się wówczas odzyskać. Nastąpiło to dopiero w wyniku postanowień pokoju zawartego w Karłowicach w 1699 r.

Bitwa w skrócie

Strony:

- Wysoka Porta (Turcja);
- Rzeczypospolita.

Dowódcy:

- Sary Husejn Pasza, bejlerbey oczakowsko-sylistryjski;
- Jan Sobieski (1629-1696), marszałek i hetman wielki koronny.

Daty:

- 10-11 listopada 1673 r.

Bitwa w skrócie

Jan Sobieski na obrazie olejnym przedstawiającym bitwę pod Chocimiem
(Stech, & van Kessel the Elder, 1674-1679)

Siły polsko-litewskie

W sumie 40-43 tys. żołnierzy, średnio 41,5 tys., w tym:

- Husaria: 2 000
  - Pancerni: 12 000 – 13 000
  - Arkebuzeria i rajtaria: 800
  - Jazda lekka: 2 000
  - Dragonia: 6 000 – 6 500
  - Piechota cudzoziemskiego autoramentu: 8 500 – 9 000
  - Piechota polsko-węgierska i semenowie (Kozacy): 1 000 – 1 500
  - Piechota wybraniecka: 700
  - Inne oddziały: kilkaset
  - Artyleria: 65 dział i 1 moździerz
-
- Przed bitwą na stronę polsko-litewską przeszły oddziały mołdawskie i wołowskie w sile około 6 000 – 7000, które wcześniej wspierały przeciwnika.

Siły osmańskie

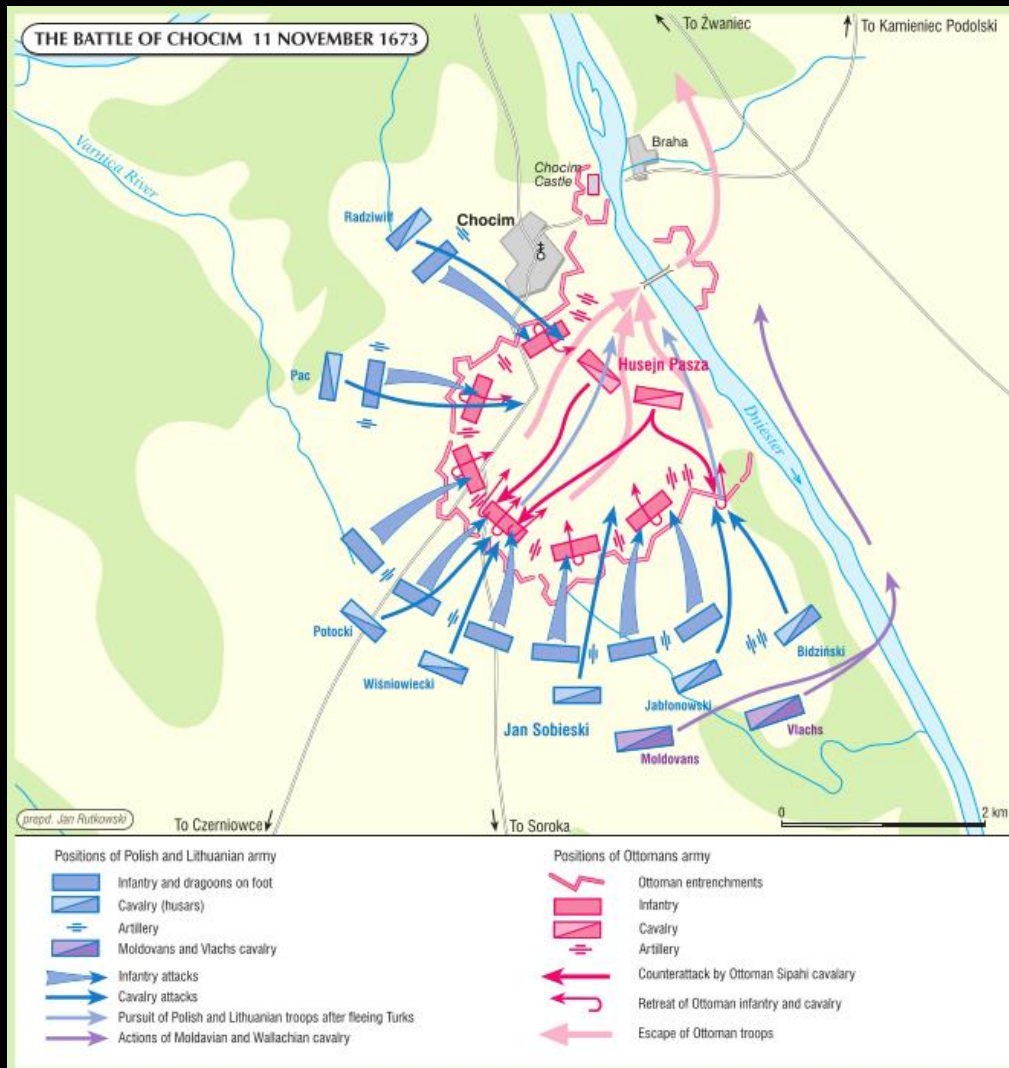
Według różnych szacunków od 15 do 19 tys., średnio 17 tys. żołnierzy, w tym:

- Oddział spahisów Sary Hussejna paszy, bejlerbeja oczakowsko-sylistryjskiego: 2 000 – 3 000
- Oddział spahisów Mehmeda paszy, bejlerbeja rumelijskiego: 5 000 – 8 000
- Oddział spahisów Kemankesza Sulejmana paszy, bejlerbeja bośniackiego: 1 500
- Oddział spahisów Jahy, bejlerbeja siwaskiego: 2 500
- Korpus janczarów: 2 000
- Korpus techniczny: 500
- Artyleria: 25-30 dział

Straty

- polsko-litewskie: 1 500 – 2 000 zabitych i ponad 2 000 rannych
- tureckie: 10 000 – 12 000 zabitych i wziętych do niewoli, oprócz tego 24-25 dział, wiele sztandarów, konie, wielbłądy, zapasy, około 25 000 wozów i 2 tys. woreczków z pieniędzmi, szacowanymi na około 1 mln talarów, czyli około 25 ton srebra, wartego dzisiaj ponad 17 mln Euro!

Bitwa

Plan bitwy pod
Chocimem autorstwa
Jana Rutkowskiego
(Wagner, 2016, 134)

Bitwa

Bitwa pod Chocimiem na obrazie olejnym Pierre-Denisa Martiniego
(Martin, 1690-1710)

Bitwa

Marszałek przytomnością swoją i własnym przykładem wszystkim przodkując, krzyknął: naprzód na okopy! Stanąwszy zaś przed pieszymi pułkami i zagrzewając do szturmu na obóz, sam im się na przewodnika ofiarował. <<Stanowcza wybiła godzina>> zawołał <<towarzysze broni; przyszło nam zwalczyć tego rozbójnika świata całego! Naprzód! jeźliście męże, – a wilka w jamie swojej zamkniętego uduście! Zaręczam wam, że zanim godzina upłynie, obóz żywnością przepeltniony i bogatym łupem napchany, bez trudu zdobędziecie>>. Dosiadając w tem konia, postrzegł, że obóz nieprzyjacielski zbyt wielki zajmuje obszar, że więc żołnierzy jego liczba nie jest dostateczną, aby go opasać kołem. Każe tedy przywołać ciurów obozowych, i tę ochoczą do boju chałastrę porozrzucił po pułkach. Hołota ta z lada jaką bronią idąc na nieprzyjaciela, wcale nieźle spisała się w tej bitwie.

Wespazjan Kochowski

(Kochowski, 1853, 334-335)

Bitwa

Bitwa pod Chocimiem na miedziorycie z epoki
(Grata, de Hooghe, & van der Aa, 1729)

Bitwa

Tymczasem huk armat do boju wyzywał żołnierzy: zewsząd nasi skoczą ku szancom tureckim; ruszą pacholki, ciury i cała hałastrą wojskowa, która dla łupu ochoczo życie nadstawia, sunąwszy przez wały, śmiało uderzą na nieprzyjaciela. Zrazu mężny daje im odpór Turek, po chwili jednak zbiwszy się w kupy, uchodzi ku głównemu stanowisku wojska – bo tu w samym środku obozu Hussejm basza chce stoczyć bitwę. Zdobywszy wał, piechota nasza wdarła się do obozu nieprzyjacielskiego. Hetmani zaś widząc, że przystęp do koczowiska tureckiego otwarty, zewsząd posyłają tam jazdę. Tu przedewszystkim Stanisław Jabłonowski, wojewoda ruski w 15. chorągwi usarskich, wrota czyli wchód od wału opanowawszy, pierwszy wjechał na plac wprost wojska tureckiego w bojowym szyku stojącego.

Wespazjan Kochowski

(Kochowski, 1853, 340)

Bitwa

Bitwa pod Chocimiem na obrazie olejnym Franciszka Smuglewicza z końca XVIII w.
(Smuglewicz, przed 1797)

Łupy

Dextera Domini fecit virtutem, – potężniejszy bowiem był nieprzyjaciół od nas, bo go trzydzieści tysięcy effective liczyło się w okopie, w miejscu niedostępnem potężnymi opasanym wałami, nad Dniestrem przy zamku chocimskim. Zginął we dwu godzinach forsowany od mężnego rycerstwa, gdy pola przez dwa dni dać niechciał. Starszyzna wszytka prawie zginęła, Baszów już trzech na placu znaleziono: o samym Hussein Baszy jeszcze de certo non constat, drudzy żywcem wzięci. Znaki, insygnia wszystkie ze dwudziestu kilką dział, tabor i wszystkie splendory, dostały się w łup wojska naszego, za szczęściem J. K. Mci na tem właśnie miejscu, gdzie przed pięćdziesiątkilką lat nasze było w oblężeniu wojsko.

List Jana Sobieskiego marszałka i hetmana wielkiego koronnego do ks. podkanclerzego. O bitwie pod Chocimiem

(Kochowski, 1853, 377-378)

Bitwa

Bitwa pod Chocimiem na reliefie, który znajduje się na budynku Pałacu w Wilanowie (Warszawa)
(Hiuppo, 2006, 15 sierpnia)

Wybrane źródła i literatura

1. Bitwa pod Chocimem (1673). (2023, 12 listopada). In *Wikipedia*.
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Chocimem_\(1673\)#cite_note-CITEREFOr%C5%82owski2007108%E2%80%9393118-1](https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Chocimem_(1673)#cite_note-CITEREFOr%C5%82owski2007108%E2%80%9393118-1)
2. Ciesielski, T. (2021). Niewykorzystana wiktoria. Kampania chocimska 1673 r.: geneza – przebieg – skutki. In W. Brehunenko, T. Ciesielski, A. Korytko, & M. Nagielski, *Chocim. 400 lat wspólnej historii* (s. 161-203). Polskie Towarzystwo Historyczne; Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy.
3. Grata, F., de Hooghe, R., & van der Aa, P. (1729). Plan exact des fortifications du Château de Choczim sur le Niester ; avec le forts et retranchements de l'Armée des Turcs, défaite en 1673 par Jean Sobieski, Général en Chef des Polonois, ensuite Roi de Pologne, sous le nom de Jean III. In *Wikimedia*.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plan_exact_des_fortifications_du_Ch%C3%A2teau_de_Choczim_sur_le_Niester.jpg
4. Hiuppo. (2006, 15 sierpnia). Battle of Chocim in 1673, relief on elevation of Wilanów pallace in Warsaw. In *Wikimedia*.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PL_Battle_of_Chocim_1673.JPG

Wybrane źródła i literatura

5. Hundert, Z. (2021). Bitwa pod Chocimem 10–11 listopada 1673 roku w historiografii. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 18(3), 161-176.
<https://doi.org/10.36121/zhundert.18.2021.3.161>
6. Kochowski, W. (1853). *Roczników Polski klimakter IV obejmujący dzieje Polski pod panowaniem króla Michała* (J. N. Bobrowicz red.). Księgarnia Zagraniczna.
7. Martin, P.-D. (1690-1710). Die Schlacht von Chotin, 1673. In *Wikimedia*.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Martin_Battle_of_Khotyn.jpg
8. Mikołajczyk, A. (1980). Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII. *Acta Archaeologica Lodziensia*, 28, 7-159.
9. Orłowski, D. (2008). *Chocim 1673*. Bellona.
10. Smuglewicz, F. (przed 1797). Battle of Khotyn (1673). In *Wikimedia*.
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Battle_of_Khotyn_\(1673\).PNG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Battle_of_Khotyn_(1673).PNG)
11. Stech, A., & van Kessel the Elder, F. (1674-1679). Bitwa pod Chocimem (1673). In *Wikimedia*.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Stech_Kessel_Bitwa_pod_Chocimiem.jpg

Wybrane źródła i literatura

12. Wagner, M. (2009). *Wojna polsko-turecka w latach 1672-1676*, t. 2. Inforteditions.
13. Wagner, M. (2016). The Battle of Chocim, 10–11 November 1673. In G. Jasiński i W. Włodarkiewicz (red.), *Polish battles and campaigns in 13th–19th centuries* (s. 127-138). Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita; Stowarzyszenie Historyków Wojskowości.
14. Witkowicz, A. (2021). *Bułat i koncerz. Poprawki do obrazu wielkich bitew polsko-tureckich (1620-1683)*, t. 2. Inforteditions.

Dziękuję
za uwagę

Uznanie autorstwa-Na tych
samyh warunkach 3.0
Unported (CC BY-SA 3.0)

